

CSEHEK A TÖRTÉNETI HAGYOMÁNYBAN

Adatok a Békés megyei reformátusok egyháztörténeti néprajzi ismeretéhez

– Cs. Szabó István –

Néprajzi, helytörténeti témakörökben végzett levéltári, illetve egyházi irattári kutatásaim során felfigyeltem arra, hogy néhány Észak-Békés megyei - a török hódoltság végén egyöntetűen református vallású magyarok által újra megült-településen, "csehekkel" kapcsolatos történeti hagyomány élt a 19. századi lakosok emlékezetében. Ebben a hagyománykörben előfordult "kertet ültető", települést alapító, "templomépítő cseh" lakosság. Módszeres tematikus kutatásaim során adatokat találtam arra, hogy Borsod-Abauj-Zemplén, Gömör, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék egyes településein is előfordulnak "csehek" a történeti népi hagyományban. Némi irodalmi tájékozódás után e figyelemre méltó adatokkal felkerestem, levélben rögzítve gondolataimat, BENDA Kálmán professzor urat, aki 1989. január 14-én kelt levelében volt szíves válaszolni és a témával kapcsolatos véleményét velem megosztani.

BENDA Kálmán a következőkre hívta fel figyelmemet: "A kérdés ugyanis nagyon érdekes: mit takarhat, takar-e egyáltalában valami történetileg megfogható az a népi emlékezet, hogy egyes békési falvakban úgy tudják, a templomot a csehek építették valamikor. Megnéztem minden számbajöhető munkát, de semmi nyomát nem találtam, hogy erre a területre valamikor is cseheket hoztak volna. Igaz, Karácsonyi Békés vármegyeről szóló monográfiájában egyes mezővárosokban említ személyeket, akiknek családi neve Cseh, Veress Endre Gyula város okmánytára pedig egy 1469. évi összeírásban feltűnően sok Cseh nevűt említ (20.1.), de telepítésnek nyomát nem találtam. A cseh husziták ide nem jutottak el, Giskra ezen a vidéken birtokot nem kapott, Brandenburgi György pedig nem telepített cseheket. Marad a másik, általad is fölvetett hipotézis: esetleg a huszita tanok híveire emlékeztek, őket nevezték cseheknek. Megnéztem Tóth-Szabó Pál könyvét, s ebben van néhány általános utalás, hogy Biharban, a váradi és a csanádi püspökség területén a huszita tanok elterjedtek, annyira, hogy a püspökök az inkvizíció segítségét kérték. De, hogy ez az elterjedés milyen mértékű volt, arra semmilyen adatot nem találtam. Még kevésbé arra, hogy ezek a husziták maguknak külön templomot építettek volna. Persze a dologhoz az is hozzátartozik, hogy történészeink nem is nagyon kutatták ezt a kérdést. Végül is csak bizonytalan föltevésként merem megkockáztatni, hogy a csehekre emlékező népi hagyomány talán a huszita mozgalom híveire utal. Jó volna tudni, hogy a szóban forgó templomok mikor épültek? Az 1400-as évek első felében? Nem mintha ez bizonyító erejű volna, de ha korábbiak vagy későbbiek, akkor az amúgy is vékony valószínűség még vékonyabbá válik. Annak, hogy a XVI. századi kálvinistákat, a huszitákra emlékezve, valahol is cseheknek mondták volna, semmi nyomáról nem tudok. Ez nem tűnik valószínűnek."

Magyarországon a huszitáknak első apostoluk az örökké vándorló Prágai Jeromos volt, aki 1410-ben megjelent Budán, hogy Husz János tanításának híveket gyűjtsön. A későbbi hithirdetők már magyarok voltak. Ezidőtájt sokan látogatták a világi s egyházi rendből egyaránt a nagyhirű prágai egyetemet. Az ott tanulók közül többen Husz hívei közé kerültek, majd itthon iparkodtak az új tanokat népszerűsíteni. Biztos adatok szerint az első huszitává lett magyar papok a zágrábi egyházmegyéből kerültek ki. 1436-ban Iglauban a "compactatumokat" latin nyelven hirdették ki. Eredetileg négy nyelven - latin, cseh, német és magyar - óhajtották volna kihirdetni. Zsigmond császár és király ebbe nem egyezett bele. A magyar történetírók tévesen "mind a mai napig egy értelemmel hirdetik, hogy a compactatumokat négy nyelven, tehát magyarul is kihirdették." A huszizmus 1420 után jelentékeny hódítást tett Magyarországon, de nem a felső részeken a "tótoknál, mint a csehek érthető előszeretettel szokták emlegetni, mindig homloktérbe állítván a hódítás különösebb okául a fajrokonságot." Az adatok szerint azonban csak szórványosan és inkább német, magyar etnikumú személyek vették fel a két szín alatt áldozást. A "tótoknál" annál is inkább kétséges a huszizmus térhódítása, mert éppen az általuk lakott falvakat égették, rabolták a huszita zsoldosok. A török hódoltság után alig-alig maradtak forrásaink a délvidékről, innen mégis hasonlíthatatlanul bővebb értesüléseink vannak; nyilván azért, mert itt a husziták is nagyobb létszámban voltak. "Márkai Jakabot" sem a felföldre kérték inkvizitornak hanem a délvidékre. A huszitákat a délvidéken csak hírből ismerhették, a huszita zsoldosok pusztításait nemigen, azért tanításaikat elfogadták. Itt sem a délszlávok jártak elől, "mint azt a csehek állítják, hanem inkább a szerémségi magyarok. Majd az erdélyi szászok között is szép számmal akadtak huszita követők. A bosnyák bogumilok körében is hódított a huszizmus, annál is inkább, mert a térítésre Boszniába küldött ferencesek zuhlott életet éltek." Hódított Husz tanítása különösen az alsó papság és a nép körében. Ez utóbbinál azért is, mert az előttük érthetetlen latin nyelv helyett kihez-kihez az anyanyelvén szólt, s szabadulást, sorsának jobbrafordulását ígérte. A hit hirdetői Prágából hazatért tanulók, kiváltképpen papok voltak. Erdélyben ezeken kívül még a Moldvából beszivárgott husziták. "Első lépésük bátoratlan volt. Titokban, mikor lezált az éjszaka, pincékben találkoztak, elhagyták malmokban, erdők mélyén, hegyek barlangjában. Az Úr szent testét és vérének két szín alatt vették magukhoz, külön a férfiak, külön a nők. Betegeknek és öregeknek is kiszolgáltatták éjnek idején. Nyakukba akasztott belül szurkos zacskóban vitték a Szent Vért." Ez a titkolódzás aztán különös varázserővel ruházta fel őket s számuk ezért is nőtt napról-napra. Már nemcsak a Szerémségben, hanem a Duna-Tisza közén, a Duna és a Dráva szögében is voltak híveik. Majd átszarmaztak a Tiszántúlra, Biharon át Erdélybe, hol aztán összetalálkoztak a Moldvából jött "áramlattal".

Az egyházi és világi hatóságok a nagy elterjedtségre hivatkozva inkvizitort kértek IV. Eugenius pápától. A pápa Marchiai Jakabot, a szigorú ferencset rendelte ki a feladat végrehajtására. A váradai püspök volt az első, ki papjainak és "jelesb híveinek kérésére..", egyházmegyéjébe hívta "Márkai Jakabot". Utána Lépes György erdélyi püspök hívta az inkvizitort, kinek nyáját a "... Moldvából bejött rühös juhok megméltelyezték ...", majd Albert temesi főesperes, csanádi kanonok s általános helynök fordult hozzá hasonló kérelemmel. /TÓTH-SZABÓ Pál 1917. 142-166. old./

A "cseh husziták" uralma három évtizedig tartott. Azokon a részeken, amelyekre uralmuk kiterjedt, némely tekintetben maradandóbb hatást gyakorolhattak. Vallásuk elterjedésére nézve első hiteles adatunk 1449-ből való. A magyar országnagyok azt írták

1449-ben Lasoczki Miklós krakkói dékánnak és Magyarország római ügyvivőjének, hogy Magyarországon a csehek veszélyeztetik a katolikus vallást. Sáros és Szepes vármegyében igen sok katolikus templomban két szín alatt áldoztak vagyis huszita módra vették az "úrvacsorát". TÓTH-SZABÓ P. szerint ez az adat csak falusi templomokra vonatkozik. Kapisztrán János is felszólítja az erdélyi urakat levélben, hogy; "... az óhitű oláhok, a rá-cok és huszita eretnekek templomait pusztítsák el...". Nem valószínű, hogy teljes "kipusztításuk" sikerült volna, mert Szilágy megyében is hódított a hit, mint ezt a szamosardói református templom falára festett tulipán formájú kehely - a husziták jelvénye - bizonyítja. 1467-ben a Heves vármegyei közgyűlés harminckét "notórius huszita személy felett ült törvényt, akik a csehekkel cimboráltak". Közülük tízen még a "huszita hitet" is elfogadták. Borsod, Abauj, Gömör, Kishont, Torna, Zólyom vármegyékben csak egyik-másik templom - mint a ratkói, tiszolci - falára festett kehely s a "szájhagyomány" szólnak "csehekről", mely szájhagyomány szerint ezt vagy azt a templomot, mint a tornait vagy a szikszói a "csehek" építették volna.

Giskra huszita vezér hadserege javarészen a Csehországban foglalkozás és kenyér nélkül tengődő táboritákból és árván maradtakból került ki. Csehországban a "hivatásos és meggyőződéses" táboriták valósággal dühöngtek a templomok ellen s istentiszteletüket a szabad ég alatt, magánházakban, szérűkön vagy éppen istállókban tartották. Bajos tehát feltételezni, hogy Giskra harcosai nálunk vetekedtek volna a templomépítésben. A templomépítés homlokegyenest ellenkező a táborita vallás lényegével. Egyetlen krónikás, oklevelés adat nincs arról, hogy a cseh-husziták országunkban valahol is templomot építettek volna. Erre az eredményre jutott KOULA prágai tanár, aki sorra járta ezeket a fennálló, állítólagos huszita templomokat. Kénytelen volt bevallani; "... ezeknek a számát csak a hír, a mende-monda növelte nagyra, valami szerencsétlen idea, um., minden bekerített templomra ráfogja, hogy huszita emlék". Ugyanerre az eredményre jutott Emil EDGAR jeles cseh műtörténész is. TÓTH-SZABÓ P. szerint a kehelynek és a szóhagyománynak kétféle magyarázata lehetséges; "Vagy a katolikus községek tértek át a huszita hitre s festették a már meglévő, vagy akkoriban épített templomuk falára vallásuk külső jelvényét - szimbólumát - a kelyhet, vagy a cseh husziták elfoglalván a már fennálló templomot, azt erődnek (is) használták, s falára a huszizmus jelvényét festették. Az első eset kevésbé valószínű, de a második eset annál inkább, mert a cseh-husziták tényleg így cselekedtek Jászón, Mislyén, Korponán, Szepsiben és még számos helyen". Csetnek, Torna, Szikszó, Nagyida református templomai is csehek által építettnek mondatnak, holott ezeken a helyeken is igen kevés ideig voltak husziták. Más elbírálás alá esnek azok az emlékek (pl. kehely a templom falán, vagy a rabló fosztogató "bratrik" még csak meg sem fordul/hat/tak. Itt a "csehek építették" kifejezés annyit jelenthet, hogy az építők "cseh azaz huszita vallásúak voltak", de fajra nézve "színmagyarok voltak". "Magyarázatunk csak a Felső-részekre vonatkozik". A cseh-huszita vallás elterjedtsége olyan kisméretű lehetett, hogy édes-keves köze volt háromnegyed évszázad múlva a tájon rohamosan elterjedt "lutheránus" vallás nagy területen való felvételéhez. A huszizmus különben is a falusi nép körében terjedt, a városok német polgársága nem vette be. A lutheri reformáció éppen fordítva, a német polgárság körében terjedt, és innen szivárgott ki a falvakba. A magyarországi husziták "erkölcsi szintje alacsony volt", tehát nem lehetett követendő példakép. Előfordulhatott ugyan, hogy szórványosan letelepedtek és földet műveltek, "...de többnyire feléltek, elpusztítottak mindent".

A néprajzi és az azzal összefüggő hatásokat vizsgálva szükségesnek látom annak megállapítását, hogy tervszerűen vezetett, illetve telepített "cseh gyarmatosokról" okleveleink sem tudnak. Történeti szempontból téves az a hagyomány, mely Nógrád és Kishont megyékben egész sor faluról azt mondja, hogy Giskra cseh-huszita vezér alapította volna ezeket "...az ő békés cseh gyarmatosaival", hiszen e szóban forgó falvakat már kora - Árpád-kori oklevelek is jóval előbbi alapításúaknak bizonyítják. Giskra egyébként sem telepítő szándékkal érkezett az országba, hanem azzal a meghatározott céllal, hogy Habsburg V. László érdekében harcoljon.

A pusztító harcok után Csehországban sem volt népfesleg, ami kirajzást indukált volna. Egyébként sem erőltették itteni tartózkodásuk alatt a cseh nyelvet sem, az úgynevezett "bratrik" is latin nyelven leveztek, s többnyire beilleszkedtek a Magyar Királyság jogrendjébe. TÓTH-SZABÓ Pál szerint a "bratrik" "...nemzetközi alja nép volt, kelet-európai etnikumokkal...", később a "fekete sereg törzsgárdájában" véglegesen felolvadtak. Kétségtelen, hogy ott, ahol Giskra tartózkodása, később Hunyadi Mátyás uralkodása idején nagyobb csoportokban előfordultak csehek, így Nógrád, Gömör, Kishont megyékben, előfordulhatott cseh etnikumú népesség letelepedése, de nagy valószínűséggel rövid idő alatt beolvadtak a domináns lakosságba.¹

Csohány János véleménye szerint a franciaországi valdensek után a másik nagy előreformációs hullámot a husziták hozták Magyarországra. Az első magyar nyelvű bibliafordítást két magyar huszita pap készítette el az 1430-as években. Széleskörű elterjedési területeiből itt most csupán az Alföldet és a Délvidéket említem, hiszen annak jelentős része a későbbi Tiszántúli Református Egyházkerület kötelékébe került. A huszizmus előkészítette a lelkeket a reformációra. Leküzdésére a ferenceseket mozgósította a római egyház. Mint tudjuk, eleinte inkvizícióval próbálkoztak, de ez a Délvidékről tömeges menekülést eredményezett, Erdélyben pedig parasztfelkelést. A ferencesek megismerték a huszizmust, és szellemi leküzdése közben sokat átvettek abból. Kialakult egy huszizmussal kevert magyar ferences teológia. Ez az evangéliumi töltetű hittani felfogás nem kevesebbre vállalkozott 1514-ben, mint arra, hogy egyszerre újítsa meg a magyar egyházat és a társadalmat. E törekvés parasztfelkeléshez vezetett, amit levertek, a megtorlás pedig érintette a kompromittált ferences barátokat is.²

A témával kapcsolatos történeti kor általános áttekintése után Békés megyei adataimat Békésszentandrás 18. századi eredetű forrásanyagával kezdem; a települést a török hódoltság után 1719-ben kabai reformátusok ülték meg, de más helyekről is jöttek telepesek, illetve a régi lakosok közül is voltak hazaszállók. Később "lutheránus tótok" is jöttek ide, de bizonyos okok miatt továbbálltak a mai Tótkomlóra. Ezután földesúri telepítés eredményeként római katolikus vallású lakosok is megtelepedtek. Ez utóbbiak "visszaperelték" a reformátusoktól a középkori eredetű templomot. Erről a templomról vannak feljegyzések: "A' Helységnek egy Jegyző Könyvében emlittetik de csak mint szájról szájra általadás, mi szerént ezen helyet a '17-ik században csehek szállották volna meg, s' azok építették volna azt a' templomot, melly most a' R.Catholicus lakosság birtokában van."³ "Ugyancsak a' Helység Protocollumában mint szájról szájra adás úgy van felhozva, hogy ezt a helyet a Tizenhetedik Századba Csehek szállották volna meg, és hogy azok építették

¹ Tóth-Szabó P. 1917. 332-346.

² Csohány János 1991. 8,7-11.

³ Pesty Fr. Jankovich B. D. 1983. 100., 217-218. Magyarország régészeti topográfiája Szarvasi járás IV./2. 1989. Békésszentandrás 1/80.lelőhely

vólna a' még most is hanem bővítéssel és igazítással fennálló R.Caholicum Templomot." /A B.sz.t.andrási Református Egyház irattára Historia Domus 1835./

"A török világban Dévaványa város már fennállott. A 16-ik században a reformátusoknak itten tekintélyes egyházuk, prédikátoruk vólt. Jelenlegi - egy magas dombon álló 's a régi időben legalább bizonyosan a reformatio előtt épült tornyukon a kálvinista kakas helyett jelenleg is fenn van a török világból származó félhold annak emlékéül, hogy az épület a monda szerint a Török által vólt elfoglalva, - vagy csupán a hódoltság előismerésének jeléül. Ezen templomnak és toronynak lőrésekkel ellátott 's erős téglából épült kerítése mely a toronnyal egyidőben készültnek látszik még ma is fennáll. Ezen templom és torony a csehek által építettnek tartatik."⁴

Gömör megyében "A Hangony-völgy környékén általánosan elterjedt néphagyomány, hogy a régi templomokat a husziták /csehek/ építették a XV. században. Ilyennek tartják az uraji templomot is /Az uraji templom róm.kat. a többi ref.⁵

Gyomán a "Hantos kert, a' Város éjszaknyugati részén a' Város alatt; neve honnan származott, nem tudni, a legrégebb kert, s állittatik hallomás után, hogy az itt lakott csehek ültették; néhány évvel ezelőtt fa kiásás alkalmával, téglák találtattak azon helyen, melyek föld alatti valamely épület maradványai lehetek,"⁶

Körösladány határában Károly elpusztult falu, más néven Pakac. "Pakacz... ezen elnevezés alatt lévő földeken hajdan kúség vólt. A' régi időben ezen név alatt egy vízszakadéka ismertetett. Ezen viznek partján hajdan kúség vólt, mint állittatik, az itteni akkor lakott lakosok morva, de hihetőleg cseh nemzetbeliek vóltak, ezek is a 'kuruczok által elüzettetvén, a 'kúség is ezek által feldúlattott, és felégettetett. Hogy ezen helyen kúség létezhetett, és vólt is, igazolja azon körülmény, hogy szántások alkalmával a 'mai napig is téglákra akadhatni, sött régebben innen nagy mennyiségű téglákat szereztek az akkori itten lakó lakosok /ti. a körös-ladányiak, megj. a szerzőtől.⁷

Kesznyéten község Borsod, Szabolcs, Zemplén megyék találkozásánál fekszik, "A nyelvjárása í-ző, kettőshangzós; csak egyféle, nyiltabb e hangot használ, kerüli az ö-zés köznyelvi fokát is. Hajdúváros volt, de olyan tisztáninenni hajdúváros, melyben a hajdúk és jobbágyok laktak együtt, függő viszonyban a Rákóczi háztól. Kertes település. Legelterjedtebb és legszívósabb hagyományuk, hogy Kesznyéten cseh falu volt, csehek lakták. A múlt minden lelet-emlékét /vermeket, régi temetőt, földből előkerülő régi téglákat/ velük - csehekkel - hozzák kapcsolatba. A szomszéd /Tisza/ szederkényiek falunk lakóit ma is cseheknek csúfolják. A mieink pedig az elébbi lakosokról állítják, hogy csehek voltak. Nem utal-e ez a hagyomány arra - a történetírásunk által még nem tisztázott kérdésre, hogy a huszita mozgalom egy-egy vidéken nem ért-e össze a reformációval. Vagyis: pl. a kesznyéteniek már a reformáció előtt is nem két szín alatt vették-e az Úri szent vacsorát? Az időpont, melyről a hagyományok szólnak, a régebbi múltból mindig későbbre vándorol, halad az időben. Így az 1793-1800 között épült s 1908-ban lebontott régi templo-

⁴ Pesty Fr.-Jankovich B. D. 1883. 32-33. old. és 69 jegyzet, valamint MRT. IV. 1. Szeghalmi járás Dévaványa 3/200. lelőhely.

⁵ Dobosy L. 1993. 10.

⁶ Pesty Fr.-Jankovich B. D. 1883. 47. old. és 102 jegyzet, valamint MRT. Szarvasi járás IV: 2. Gyoma 4/236. lelőhely.

⁷ Pesty Fr.-Jankovich B. D. 1883. 47. old. és 102 jegyzet, valamint MRT. Szarvasi járás IV: 2. Gyoma 4/236. lelőhely.

munkát is csehek alkotásának mondják már. A török-tatár világot is csak 1848-49-re te-
szik, össze is vegyítik a kettőt. Történeti monda kereng a csehek itt lakásáról, életéről,
halottairól, hogy még a harangok felirata is cseh nyelvű, egyébként német nyelvű.⁸

Rétközberencsen "... a középkori templomból megmaradt részek ma is benne vannak
a templomban... 1779-ben renoválták.... 1887-ben kelet felé bővítették, a megmaradt
nyugati részéről, amely keskenyebb a keleti bővítménynél, azt mondták a szájhagyomány
alapján, hogy a husziták építették valamikor, s egy régi ablakát meghagyták".

Tiszarádon "Az 1696. évben ref. fatemploma volt, mit a helyi hagyomány huszita
templomnak is mondott, úgyszintén a templom körüli temetőt is a csehek temetőjének
tartották."

Ujkenéz vagy Cserepes Keniz "Régi templomról feljegyzéseink nincsenek... többen
mondják négyszáz esztendőnél idősebbnek 1808-ban. Kőből vagyon építve, régi cseh
munka lehet... Az elbeszélésekből megállapítható, hogy huszita eredetű volt, alatta
sirbolttal ..."⁹

Összegzés

Az előzőekben felsorolt települések ismert történeti anyagában nincsen utalás cseh et-
nikum szervezett vagy spontán betelepülésére. Mindegyik település az Árpád-kor óta is-
mert. A középkori adózó névsorokból, török hódoltság utáni egyházi anyakönyvekből
elénk tűnik szórványosan „Cseh” családnév, azonban mint ismeretes ilyen esetekben et-
nikai hovatarozásra utalni buktatókkal jár. Idézett szaktekintélyek a „huszita vallás” és a
reformáció, mintegy összetalálkozását kizártnak tekintik. Figyelemre méltó, hogy a „cseh
hagyomány” csak a hódoltság után újratelepült református vallású községekben figyelhető
meg. A „hagyomány” – kivételt képez a nem Békés megyei Kesznyéten – a 19. század vé-
gére elfelejtődött. Ma már a legidősebb lakosok sem ismerik, nem hallottak róla. Felvetődik
a kérdés, hogy kik voltak az információhordozók, akik a husziták által egy bizonyos törté-
neti korban uralt területről e vidékre is lehozták ezt a típusú szájhagyománykört.

Szórványadatokból ismert előttem, hogy az Észak-Békés megyei községekbe Gömör,
Nógrád, Kishont megyékből is érkeztek telepések. Családi hagyományok őrizték ezt a
származástudatot, valamint anyakönyvi bejegyzések erősítették meg amikor bizonyos
családoknál beírta a református prédikátor, hogy pl. Gyomán a Bódor familia a Gömör
megyei Radnótról, az egyik Szabó familia általában csak Gömör vármegyéből érkezett.
Történeti feljegyzésekből ismert, hogy II. Rákóczi Ferenc fejedelem, hogy a pusztító ara-
di, gyulai várbeli rác katonaság elől megmenekítse a török hódoltság átvészelt lakosságot,
őket „felvezényelte” a Felső-Tiszavidékre, ahol szintén ismerünk – az itt ismertetett ada-
tok bizonyítják – „cseh hagyományt”. Külön problémakör, hogy ott a „felsővidéki” tája-
kon kiktől, mikortól ismert ez a hagyomány? Feltételezem, hogy a visszazárlingózó la-
kosság, akik nyilván beházasodás útján hoztak magukkal ottani lakosokat, magával hozta
a „cseh” mondanéket (migráció-kolonizáció-információhordozók). Külön érdekesség a
környezetétől több tekintetben „elütő” („f”-zö nyelvjárás) Borsod megyei Kesznyéten
község református lakossága, a hajdani „hajdútelep”, s itt rögtön megemlíteném a törté-

---

⁸ Galuska I. 1992. 5, 8, 111, 180.

⁹ Várady J. 1991. 870, 953, 991.

neti tény, tudniillik e – hajdútelepek lakosságának zöme a török hódoltság idején éppen a Békés, Bihar, Csanád megyék elűzött lakosságából került ki. Más irányból történő migráció (pl. Bakonszeg, Bihar megye) eredményeként újra megült településen a „régiségeket” meg már másféle etnikumnak, vallásnak tulajdonították. Így p. Vésztőn amikor a középkori eredetű, meglehetősen épen maradt református templomról feljegyzés készült 1786-ban, akkor „a nagy időt látott” lakosok azt vallották, hogy a templom vagy „háromszáz esztendeje épülhetett, és bizonyosan görögök, vagy rázok építették”. Miért mondták, vallották ezt? Nyilván azért, mert a mállott falon előtűnhettek a falfestmények, amelyek a környékbeli ortodox templomok belsejére emlékeztethették a fehérre meszelt falú templomokhoz szokott atyafiakat.

Ide kívánczik még egy példa arról, hogy a népi emlékező történeti tudat milyen messzire elkalandozik némely esetben, ha ismeretlen eredetű objektum hajdan volt építőiről kíván magának magyarázatot találni. A ráckevei határban még a 18. században fennálló szentmártoni romtemplomról azt vallották: „Adamita hiten lévők építették...” (VÁRADY J.: 1993. Bp. Dunamellék református templomai I. rész. A Délpesti Egyházmegye, 147. old.) Az Adamiták 2. századi rajongó szekta (BÖLCSKEI G. és LENKEY I. 1991. Debrecen, Ethnica. Idegen nyelvű vallási szavak és fogalmak szótára 8. old). Elindítója lehetett talán e képtelenségnek egy tudálékoskodó „kaputos ember” is s aztán ezt átvette a „nép”.

IRODALOM

Benda 1989.

Benda Kálmán 1989. jan. 14-én Budapesten kelt levele Cs. Szabó I. gyűjteményében Békés megye Pesty Frigyes helynévgyűjtésében /Pesty Frigyes helynévtárból/ 1983. Bevezette, jegyzetekkel ellátta és közzéteszi Jankovich B.Dénes Békéscsaba. Forráskiadványok a Békés megyei Levéltárból 11.

Békésszentandrás református Egyház irattára, Historia Domus 1835. Anyakönyv I. kötet

Csohány 1991.

Csohány János dr.: a Tiszántúli Református Egyházkerület múltja 7-11 old. in. Várady József: Tiszántúli református templomai I. Debrecen, 1991.

Dobosy 1993.

Dobosy László 1993. Templomok a magyarországi Gömörben Debrecen KLTE. Gömör Néprajza XLII.

Galuska 1992.

Galuska Imre 1992. Kesznyéteni népi elbeszélések Debrecen KLTE. Folklor és Etnográfia 67.

Magyarország régészeti topográfiája Szeghalmi járás IV./1. Budapest 1982. A Szarvasi járás IV/2. 1989. Bp. (MRT.)

Pesty Frigyes Helynévtára ld. Békés megye Pesty Fr. helynév. gy.

Cs. Szabó 1989.

Cs. Szabó István 1989. Adatok, egyes, a mai Békés megyében található ref. templomok középkori és XVIII. századi előzményeiről Békés megye és környéke XVIII. századi történetéből Közlemények Gyula Szerk.: Erdmann Gyula

Tóth-Szabó 1917.

Tóth - Szabó Pál Dr. 1917. A cseh- huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon Budapest

Várady 1991.

Várady József 1991, Tiszántúl református templomai I.-II. Vésztői Református Egyház irattára Protocollum 1759-1816.

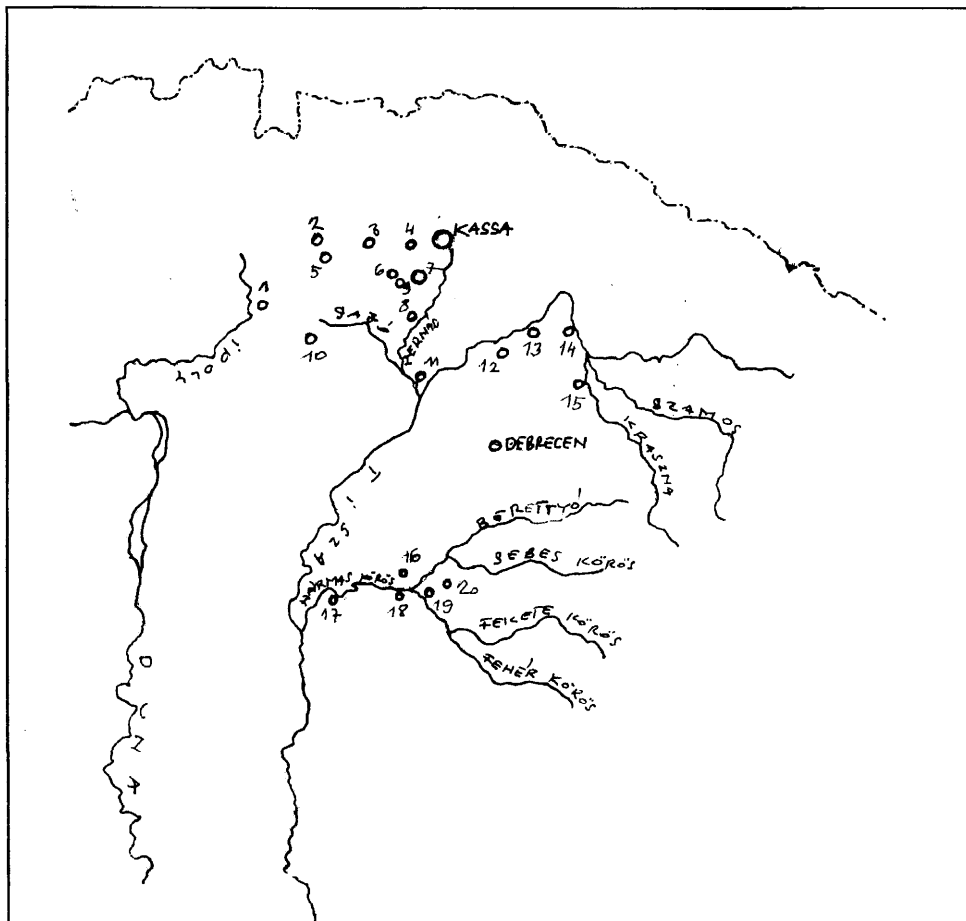
Czech people in historical tradition

Facts for churchhistorical and ethnographical knowledge of Calvinists in Békés county

– Cs. Szabó István –

According to the tradition material noted down in the second half of the 18th and the first half of 19th century in Békésszentandrás, Dévaványa, Gyoma, Körösladány in North-Békés county and in Kesznyét situated on the border of Borsod-Szabolcs-Zemplén counties, what are Hungarian-speaking, Calvinist villages settled again, respectively fixed after the Ottoman Turkish occupation of Hungary in the beginning of 18th century, some gardens, old buildings, churches might been built by "Czech, Czech-Hussite people". We have countless facts about the same tradition curcle from Upper-Tisza region, North-Hungary and the South-East region of today Slovakia from villages with also Hungarian ethnic group and Calvinist religion. It is a different question how on the mentioned region, where the czech-Hussite people really have been on the XV. century, did this tradition curcle develop. We don't know about settling of Czech ethnic group neither organized nor spontaneously on the region under discussion. Each one is a settlement of the age of Árpáds with population of Hungarian ethnic group. Experts in studying Hussite age and prereformation consider some meeting of "Hussite religion" and reformation impossible. The czech tradition circle was forgotten by the end of 19th and the beginning of 20th century. There was an intensive migration of nations in directions of South-North, North-South /and West-East, East-West/ on Trans-Tiszanian region in 16-17th century because of campaigns. In the mentioned villages Hungarian Chalvinist families arrived from "upper regions" in the beginning of 18th century were settled. They could bring along the Hussite tradition circle /migration - colonialization - informationcarriers/, namely that every old thing is the bequest of "Czech-Hussite people". Remembrance of Hussite people as "prereformers" couldn't be impossible.

(Translated by Schäferné Beke Kartalin)

1. sz. vázlat

Az 1. sz. vázlaton feltüntetett, a dolgozatban előforduló helynevek felsorolása

1. Korpona - Krupina - Szlovákia	12. Tiszarád - Szabolcs-Szatmár-Bereg megye
2. Tiszolc - Tisovec - Szlovákia	13. Rétközberencs - Szabolcs-Szatmár-Bereg megye
3. Csetnek - Šitník - Szlovákia	14. Ujkenéz - Szabolcs-Szatmár-Bereg megye
4. Jászó - Jasov - Szlovákia	15. Szamosardó - Arduzel - Románia
5. Ratkó - Ratková - Szlovákia	16. Dévaványa - Békés megye
6. Szepsi - Moldava nad Bodvou - Szlovákia	17. Békésszentandrás - Békés megye
7. Nagyida - Velká-Ida - Szlovákia	18. Gyoma - Békés megye
8. Szikszó - Borsod-Abaúj-Zemplén megye	19. Körösladány /elpusztult Károly vagy Pakac /Békés megye
9. Torna - Turnianske Pedhradie - Szlovákia	20. Vésztő - Békés megye
10. Uraj - Borsod-Abaúj-Zemplén megye /hajdan Gömör megye/	21. Míslye - Myslina - Szlovákia /térképen nincs feltüntetve/
11. Kesznyéten - Borsod-Abaúj-Zemplén megye	

A szlovákiai helységek Abauj, Torna, Gömör, Hont vármegyék területén vannak.